

Marius Mazilu

**PRAVILA DE LA GOVORA. NOTE FILOLOGICE PRIVIND
COMPLETAREA UNOR OMISIUNI, LĂMURIREA UNOR PASAJE
OBSCURE ȘI SEMNALAREA UNOR PROBLEME
DE TRADUCERE**

Continuăm¹, în acest articol, observațiile prilejuite de consultarea ediției princeps a *Pravilei de la Govora*², prin comparație cu traducerea existentă în ms. rom. BAR 2471³ (cea care a stat la baza tipăriturii), aparținând călugărului oltean Mihail Moxa, și cu versiunea slavonă originală a scrierii, din ms. sl. 726⁴. Astfel, am putut completa omisiunile din textul tipărit la 1640⁵, îndrepta lecțiunile greșite⁶ ale tipografilor Meletie Macedoneanul și Ștefan din Ohrida, și limpezi anumite pasaje, unde traducerea nu era suficient de clară.

I. COMPLETAREA UNOR OMISIUNI

1. *Iară se cade în trei părți să se împartă, doauo <părți> preotului, iară a treia parte, ostenitorilor și slujitorilor* (p. 20/2–4). Omisiune completată după ms. rom. BAR 2471, f. 7^v/9; cf. și ms. sl. BAR 726, f. 6^r/1–2: **ДВѢ ЧАСТИ ЕРЕУ.**

2. *Când va vrea fiecarele să priimească o muiare de ispoveadă, întâiu să se întărească pre sine cu rugăciune și cu rugări, și să cetească acești <psalmi>* (p. 45/9–12). Omisiune completată după ms. rom. BAR 2471, f. 21^v/1; cf. și ms. sl. BAR 726, f. 19^r/5: **ПОД СІА ПСАЛМЫ.**

¹ Vezi articolul nostru, *Pentru o nouă ediție a Pravilei de la Govora* (1640), în „Limba română”, LXVII, nr. 3–4/2018, p. 331–340.

² Vezi Ioan Bianu, Nerva Hodoș, *Bibliografia românească veche. 1508–1830*, tomul I, București, 1903, p. 108–114. Trimiterile din pasajele de mai jos se fac la exemplarul aflat la BAR, filiala București, sub cota CRV 39 unicat.

³ Vezi Gabriel Ștrempel, *Catalogul manuscriselor românești*, I, București, 1983, p. 283.

⁴ Vezi P.P. Panaitescu, Zamfira Mihail, *Catalogul manuscriselor slavo-române și slave din Biblioteca Academiei Române*, vol. III/parte a I-a, București, 2018, p. 163–166.

⁵ Omisiunile identificate în textul ediției princeps a *Pravilei de la Govora* au fost marcate între paranteze unghiulare. Anumite lecțiuni (discutate la punctele I. 1. și I. 9) se pot explica și prin opțiunea tipografului de a evita exprimarea redundantă din pasajele respective.

⁶ Lecțiunile refăcute și alte cuvinte discutate au fost marcate cu litere aldine.

3. *Iară <de iaste> călugăr, să mănânce brânză și pește, apoi iară să între întru pocaiania lui* (p. 75/9–11). Omisiune completată după ms. rom. BAR 2471, f. 37^v/12; cf. și ms. sl. BAR 726, f. 35^r/10: *лице ли є мни*^x.

4. *Iară sâmbăta și duminica, și la prazdnice domnești, metanii să nu se facă, ce mai vârtos <dentru mari ostenințe și> dentru mari învățături noauo ale postului* (p. 83/4–8). Omisiune completată după ms. rom. BAR 2471, f. 42^r/3–4; cf. și ms. sl. BAR 721, f. 39^v/1: *и жипа ѿ великихъ проудовъ и*.

5. *Oarecine-ș lasă părinții bătrâni și slabi, iară nu-i cinstesc și să-i hrănească pre dinșii, ce <se vor duce de> se vor postrigi călugări fără de învățatura părinților lor, anatema aceștea, și și cela ce-l călugăreaște* (p. 154/12–17). Omisiune completată după ms. rom. BAR 2471, f. 82^v/3; cf. și ms. sl. BAR 726, f. 80^r/3: *опиде*^m.

6. *Iară înlăuntrul a opta spiță, să fie nuntă, ce se zice <spre chipul> feciorilor ai trei veri, că această rudă se cheamă până în a 8 <-a> stepenă* (p. 202/9–12). Omisiune completată după ms. rom. BAR 2471, f. 109^r/4; cf. și ms. sl. BAR 724, f. 109^r/9–10: *си рѣ на подобіе пріе брачл*^a.

7. *Iară popa cela ce-i priimește <și-i blagoslovește> pre dinșii, să se gonească de la bisearică și de leturghie 1 an, și metanii câte o miie în zi* (p. 226/14–16). Omisiune completată după ms. rom. BAR 2471, f. 121^v/12–13 (f. 123^v, după numerotarea BAR)⁷; cf. și ms. sl. BAR 724, f. 125^r/6: *и блѣщен*^x.

8. *„Întoarce ochii miei, ca să nu vază de ceale deșarte, și întru calea ta <mă> înviiază”* (p. 249/13–15). Omisiune completată după ms. rom. BAR 2471, f. 138^r/5 (f. 140^r, după numerotarea BAR); cf. și ms. sl. BAR 726, f. 140^r/9–10: *въ пжми пвоє живи мл*.

9. *Preotul, de nu va face orice după tocmeala sfinților părinți, și praznicele cealea ce-s puse cu leage nu le va cinsti, mai vârtos și pre alții-i va învăța așa, ce va face după voia lui, unii ca aceia să fie lepădați <și să se scoată>* (p. 259/6–11). Omisiune completată după ms. rom. BAR. 2471, f. 142^r/6 (f. 144^r, după numerotarea BAR); cf. și ms. sl. BAR 726, f. 145^v/15: *и да изврже*^m *сл*.

10. *Oarece om de voia lui se va arunca pre sine dentr-un țermure jos, și va muri, sau întru o apă, sau dentru o piatră, sau se va junghea însuș <cu un cuțit> (...), unii ca aceia să nu se îngroape ca creștinii (..)* (p. 275/14–19). Omisiune completată după ms. rom. BAR. 2471, f. 150^r/7 (f. 152^r, după numerotarea BAR); cf. și ms. sl. 726, f. 158^v/12: *или ноже заколет сл*.

11. *Iară la zilele de apoi mărturisim Domnul nostru Isus Hristos, Unul Născut, Fiiul lui Dumnezeu, <ce e de la Dumnezeu> adevăr (...)* (p. 318/10–12). Omisiune completată după ms. rom. 2471 BAR, f. 177^r/6 (f. 179^r în numerotarea BAR); cf. și ms. sl. BAR 726, f. 183^r/2: *и же ѿ ба испинна*.

⁷ Numerotarea mecanică a BAR conține o inexactitate, după fila 115^r urmând fila 117^r.

12. <(121)> *De va șădea diaconul...* (p. 228/14). Numărul articolului de lege corespunzător acestui paragraf a fost restituit după ms. rom. BAR 2471, f. 123^v/3 (f. 125^v, după numerotarea BAR); cf. și ms. sl. BAR 726, f. 127^r/17.

II. CORECTAREA UNOR LECȚIUNI GREȘITE

13. *Deci iară iaste ș-altul, când face oarece păcat mare sau mic, și ia învățătură, cât i se cade lui drept multe păcate ale lui, în mulț ai robeaște, iară altul întru puținea vreamă învățătura lui o umple* (p. 55/17–18–56/1–5). Tipărit: **къ ѡнтѣю**. Corectat după ms. rom. BAR 2471, f. 27^r/5; cf. și ms. sl. BAR 726, f. 24^v/3–4: **и прїимѣ^m запов[^]ѣ елико дѡи^ѣте моу**.

14. *Iară de va fi den cele mici amestecăciuni de sânge, sau den cele mari, cade-se învățături mai mari să facă* (p. 62/1–3). Tipărit: **де нѡ ва фи**. Corectat după ms. rom. BAR 2471, f. 30^r/17; cf. și ms. sl. BAR 726, f. 27^v/12–13: **аце ѡ малинк[^] крѣвомѣшенїи бы^ѣ**.

15. *Iară de nu va fi fost încă preot și va fi umblat la furat, acesta popă să nu fie, ce mai vârtos să ia învățătură, ca un curvariu și ca o curvă* (p. 73/14–18). Tipărit: **ѡсж**. Corectat după ms. rom. BAR 2471, f. 36^v/16; cf. și ms. sl. BAR 726, f. 34^r/13: **а иже нѣ^ѣ іерен еце**.

16. *Iară de va fi încă unul curat, ce să aibă puteare, atunce să stea înaintea oltariului, nice a d<ou>a o<a>ră să nu ia cununa* (p. 182/3–5). Tipărit: **ѡсж**. Corectat după ms. rom. BAR 2471, f. 97^v/10; cf. și ms. sl. BAR 726, f. 95^r/14–15: **аце єдино дѡтвѣдеть еце**.

17. *Sânt ingeri în fiece bisearecă, de scriu pre ceia ce se postesc* (p. 300/16–17). Tipărit: **се покѣсьскѣ**. Corectat după ms. rom. BAR 2471, f. 166^v/8 (f. 168^v după numerotarea BAR); cf. și ms. sl. BAR 726, f. 173^r/7: **постѡцижѡ сѡ**.

18. *Călugărul ce va cădea cu parte bărbătească sau cu dobitoc, și se va înfrunta, să se postească 8 ai, și metanii 150* (p. 325/13–16). Tipărit: **сѣ^ѣ покѣѡ^ѣкж**. Corectat după ms. rom. BAR 2471, f. 182^r/1–2 (f. 184^r după numerotarea BAR); cf. și ms. sl. BAR 726, f. 187^v/6: **да постисѡ**.

19. *Oarecine va spurca muiare <a> fratelui de duhovnic, aceasta nemica nu o socoteaște* (p. 148/7). Tipărit: **ѡховникѡ**. Notarea lui 8 final reprezintă o grafie greșită, preluată din ms. rom. BAR 2471 (f. 78^v/17), acolo unde Moxa corectează pasajul inițial: „Єаречине ва спѡуркамоуѡара фрателоуи де ѡховникѡ сѣѡ, ștergându-l doar pe сѣѡ, nu și pe 8.

20. *Călugărul, de va fi în mănăstire și va strânge mulțime de avere întru ascuns de igumenul, să aibă pocaianie 1 an, și metanii 2 mii de zi* (p. 321/1–4). Mențiunea **de zi** este un adaos nejustificat al tipografului, aceasta neregăsindu-se nici în ms. rom. BAR. 2471, f. 179^v/2 (f. 181^v, după numerotarea BAR), nici în ms. sl. BAR 726, f. 185^r/4: **ѡѣ^mѡ покло^ѣѡѣ**.

III. PROBLEME DE TRADUCERE

21. *Încă mai vârtos a blăstema pre cei de trei ori lepădați eretici, întâiu pre Aria, și cu dinsul Nistorii, și Savelie, și Teodor, și Teodot⁸, hulitori și bârfitori și vrajmașii Sfintei Troiți* (p. 123/23–124/1–4). Tipărit: **ΘΕΩΔΟΤΑ**. Formă preluată din ms. rom. BAR 2471, f. 65^r/4, aflată, la rândul ei, sub influența grafiei slavone a numelui masculin: **ΘΕΩΔΟΤΑ** (v. ms. sl. BAR 726, f. 62^r/9).

22. *Purtările dracului sânt aceastea: jucărăli ceale pizmașe și pre amăruntul, și vânările, plesnetele și alăutele (...)* (vezi CRV 39 unicat, p. 249/6–9, și ms. rom. BAR 2471, f. 135^v/14–17 – f. 137^v, după numerotarea BAR –). Locuțiunea adverbială *pre amăruntul* traduce, în mod greșit, corespondentul slavon **ПОДРОМІА** (vezi ms. sl. BAR 726, f. 140^r/3), provenit, la rândul lui, din slavonescul **ПОДРОМЪ** „hipodrom”. Necunoscând înțelesul acestui cuvânt, Moxa l-a confundat cu un altul, și anume cu **ПОДРОВНЫИ** „mărunte; felurite, diverse”.⁹ Astfel, traducerea corectă ar fi fost: *jucărăli ceale pizmașe și hipodromurile, și vânările, plesnetele și alăutele (...)*.

23. *Sfânta Troiță, Tatăl și Fiiul și Duhul Sfânt, necurat și nedeplin mărturisii* (p. 162/8–10). Tipărit: **ДЕ НЕПЛИ**.¹⁰ Lecțiunea greșită „de neplin” este preluată de tipograf din ms. rom. BAR 2471, f. 86^v/11. Aceasta a fost corectată prin raportare la ms. sl. BAR 726, f. 84^r/11–12, unde cuvântul echivalent este **НЕИСПРАВЛЕННО** „incorect”.¹⁰

24. *Muierea otrăvitoare, până la moartea ei să se pocăiască, și metanie, cât e untunearec într-o zi* (p. 232/2–4). Sintagma „cât e untunearec într-o zi” este reprodușă întocmai din ms. rom. BAR 2471, f. 125^v/1–2 (f. 127^v, după numerotarea BAR): ea reprezintă echivalarea slavonescului **ТЪМЖ** (v. ms. sl. 726, f. 129^r/8), în traducere exactă: „untunearec”, cu sensul „un număr foarte mare”. Textul slavon original nu prescrie, așadar, un anumit număr de metanii pe durata unei singure zile, ci stabilește ca penitentul să facă metanii nenumărate până la sfârșitul vieții.

25. a. *Iară de va fi cu călugăriță mare, 12 ai, și metanii la an, doauo povări* (p. 257/18–258/1–2).

Cuvântul *povară* apare numai în textul tipărit, înlocuind slova **В**, încercuită, din ms. rom. BAR 2471, f. 141^r/13 (f. 143^r, după numerotarea BAR); cf. și ms. sl. BAR 726, f. 145^r/5.

Aceeași soluție, a înlocuirii slovei **В** încercuite din manuscrisul lui Moxa, ne propune tipograful și în alte două pasaje ale *Pravilei*:

⁸ Teodot (= Theodotus din Bizanț), cel mai vechi adept al ereziei adopțianiste, care nega existența unui Dumnezeu trinitar și divinitatea lui Iisus (considerat doar ca fiu adoptiv al lui Dumnezeu și legat de Duhul Sfânt numai printr-o unitate de voință, nu și de substanță), este excomunicat de Papa Victor, în anul 190.

⁹ De altfel, într-un alt loc din *Pravilă*, călugărul oltean traduce prin *pre amăruntul* slavonescul **ПОДРОВНОУ** (vezi ms. sl. BAR 726, f. 48^v/15): *Dirept aceea, iată pre amăruntul tocmim și învățăm* (vezi CRV 39 unicat, p. 101/2–4; cf. și ms. rom. BAR 2471, f. 51^r/15).

¹⁰ Mulțumim d-lui Al. Mareș pentru semnalarea acestor erori de traducere (de la punctele 22 și 23).

b. Oarece călugăr va cădea întru limbi, și de nevoie va fi nevoit de dinșii să curvească cu muiare și să mănânce carne și ș-alte spurcăciuni, să se pocăiască 5 ai, și metanii 2 **povări** să facă la an, și după 5 ai să se cuminece (p. 264/16–18–265/1–3)¹¹.

c. În an sânt 12 luni, iară săptămâni, 52. Zile, 365, și ceasuri, 4162. Și meždočasii, două **povări** și șasezeci (p. 338)¹².

Așadar, tipograful *Pravilei* a interpretat slova **B** încercuită ca un echivalent pentru „B „2000”, folosind în locul acesteia cuvântul *povară*, cu valoare numerică (1000).

IV. DIFERENȚE DE ORDIN LEXICAL ÎNTRE TIPĂRITURĂ ȘI TRADUCEREA MANUSCRISĂ

Există, în textul tipărit al *Pravilei*, o serie de cuvinte pentru care îngrijitorul ediției a preferat sinonime sau forme diferite în locul termenilor folosiți de Moxa în traducerea sa. Aceasta este situația unor cuvinte precum *vor moșteni* (CRV 39 unicat, p. 21/16–17) pentru *vor ocina* (ms. rom. BAR 2471, f. 8^v/3), *să-l preoțescă* (CRV 39 unicat, p. 23/12) pentru *să-l hirotonosească* (ms. rom. BAR 2471, f. 9^f/15), *cuminicătură* (CRV 39 unicat, p. 25/4) pentru *priceștenie* (ms. rom. BAR 2471, f. 10^f/8), *au zis* (CRV 39 unicat, p. 34/17) pentru *au grăit* (ms. rom. BAR 2471, f. 15^v/2–3), *ai* (CRV 39 unicat, p. 43/9) pentru *leat* (ms. rom. BAR 2471, f. 20^f/12), *ani* (CRV 39 unicat, p. 57/7) pentru *aii* (ms. rom. BAR 2471, f. 27^v/14), *dinsul* (CRV 39 unicat, p. 87/11, și p. 91/14) pentru *nusul* (ms. rom. BAR 2471, f. 44^f/14), respectiv *însul* (ms. rom. BAR 2471, f. 46^v/3), *popă* (CRV 39 unicat, p. 117/14) pentru *preot* (ms. rom. BAR 2471, f. 61^f/2), *câteodată* (CRV 39 unicat, p. 165/4–5) pentru *dinioară* (ms. rom. BAR 2471, f. 88^f/13), *alegând* (CRV 39 unicat, p. 165/6) pentru *fără numai* (ms. rom. BAR 2471, f. 88^f/15), *Mântuitorul* (CRV 39 unicat, p. 311/14) pentru *Ispășitorul* (ms. rom. BAR 2471, f. 173^f/10 – f. 175^f, după notarea mecanică a BAR), *ocăraște* (CRV 39 unicat, p. 342/3) pentru *nu iubesc* (ms. rom. BAR 2471, f. 191^f/7 – f. 193^f, după numerotarea mecanică a BAR).

În încheiere, atragem atenția asupra unei afirmații pe care am făcut-o în articolul nostru (vezi nota 1), cu privire la o lecțiunea a lui Al. Odobescu, primul editor modern al *Pravilei de la Govora*, în anul 1884. Susțineam acolo faptul că, în pasajul: *Pahomie, iată ceale ce tocmești tu de tinereti și în deșert zezi într-această peșteră*, cuvântul subliniat cu aldine ar fi trebuit citit: *de tine*, așa cum apare el tipărit în CRV 39 unicat, p. 303/15–16 (vezi fig. 1) (cf. ms. rom. BAR 2471,

¹¹ A se consulta, pentru comparare, ms. rom. BAR 2471, f. 145^v/1 (f. 147^v, după numerotarea BAR); cf. și ms. sl. BAR 726, f. 149^f/17.

¹² Vezi ms. rom. BAR 2471, f. 189^f/4 (f. 191^f, după numerotarea BAR); cf. și ms. sl. BAR. 726, f. 197^v/4.

f.170^r/10, și ms. sl. BAR 726, f. 174^v/3–4: **ТАЖЕ О СЕБѢ ОУЖЕ БО ИСПРАВИЛЬ ЕСИ**). Confruntând mai multe exemplare ale *Pravilei*, am ajuns la concluzia că Odobescu a avut la dispoziție un volum aparținând altui tiraj al cărții, destinat tot Țării Românești (probabil, ulterior, care conținea corectarea unor greșeli, fără a se mai consulta însă manuscrisul lui Moxa), diferit în cel puțin două locuri: cel invocat anterior (vezi, prin comparație, fig. 2), și un altul, aflat pe pagina de gardă a *Pravilei*, care vizează imprimarea diferită a cuvântului *tiparna* „tiparnița” (vezi, prin comparație, fig. 3 și fig. 4).

THE CODE OF LAWS FROM GOVORA. PHILOLOGICAL NOTES ON COMPLETING SOME OMISSIONS, CLARIFYING SOME OBSCURE PASSAGES AND HIGHLIGHTING SOME TRANSLATION PROBLEMS

(Abstract)

The present article continues the observations made in a previous study (see note 1), on identifying certain differences between the printed text of *The Code of Laws from Govora*, from 1640, on the one hand, and the Rom. ms. BAR 2471 (which contains Moxa's translation and on which the print was based) and the Slavonic original of the Romanian text (Sl. ms. BAR 726), on the other hand. Most of the examples refer to omissions or erroneous readings by the typographers of *The Code of Laws*, which make the text lose its meaning in various places. To a lesser extent, one can speak about inappropriate translation solutions which belong to Moxa, taken over as such by typographers. Besides these aspects, in some situations, the typographers' lexical preferences differ from the translator's. With a view to accomplishing a new critical edition of *The Code of Laws from Govora*, these observations need to be taken into consideration.

Cuvinte-cheie: ediție, *Pravila de la Govora*, manuscris românesc, manuscris slavon.

Keywords: edition, Romanian manuscript, Slavonic manuscript, *The Code of Laws from Govora*.

*Institutul de Lingvistică al Academiei Române
„Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”,
București, Calea 13 Septembrie, nr. 13*

ANEXE

ШН ЗІСЕ , ПАХОМІЕ ІАТЖ УБЛА УЕТОКМЕЩН ТУ ДЕ
ТНІ ШІ . АЦЕШЕРГЪ ШЕЗЯ АТРАУБЕТЖ ПЕЩЕРЖ

Figura 1

ШН ЗІСЕ , ПАХОМІЕ ІАТЖ УБЛА УЕТОКМЕЩН ТУ ДЕ
ТНІ ШЕЩН . АЦЕШЕРГЪ ШЕЗН АТРАУБЕТЖ ПЕЩЕРЖ

Figura 2

ТНПАРНТЪ СЪВЪ АТНП
Н ПРАУМНАТЪ ВЪНДОМ

Figura 3

ПЪРЦН АВЪЦЪТОРН
ТНПАРНТЪ СЪВЪ АТНП
НА ПРАУМНАТЪ ВЪНДОМ

Figura 4